

Історія

УДК 94(477):35.746.1 (091)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.19395105>

**Сучасна українська історіографія з проблем охорони
державної таємниці в Україні (1991–2025 рр.)**

Гуз Анатолій Михайлович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри організації захисту інформації з обмеженим доступом,
Національна академія Служби безпеки України,
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-1531-5043>

Прийнято: 13.03.2026 | Опубліковано: 30.03.2026

***Анотація.** У статті здійснено комплексний аналіз сучасної української історіографії проблем охорони державної таємниці у 1991–2025 роках.*

Методологія дослідження ґрунтується на історико-типологічному методі. Використання його у статті дало змогу здійснити класифікацію наукових праць з проблем охорони державної таємниці за певними напрямками, а також їх систематизацію. Також у дослідженні використано історико-порівняльний (компаративний) метод для аналізу еволюції поглядів дослідників на проблеми охорони державної таємниці.

У статті проаналізовано напрацювання українських дослідників, присвячені актуальним питанням забезпечення охорони державної таємниці, здійснено систематизацію їх праць. Також у хронологічній послідовності прослідковано еволюцію наукових поглядів, підходів і напрямів на окреслені

проблеми. Аналізу піддані наукові праці, які склали основу і визначили подальшу методологію досліджень цієї проблеми у вітчизняній історичній науці.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні історіографічного напрямку досліджень – охорони державної таємниці, а також у встановленні та визначенні його наукових представників у межах окреслених хронологічних рамок. Також у дослідженні класифіковано й систематизовано ключові напрями наукових досліджень проблем охорони державної таємниці. У висновках обґрунтовано, що історіографію охорони державної таємниці складають такі напрями досліджень – організаційних засад секретного діловодства, дозвільного та допускового порядку, технічного та криптографічного її захисту, кримінально-, адміністративно- та організаційно-правового регулювання охорони державної таємниці, історії охорони державної таємниці та інституцій, відповідальних за її забезпечення, а також генези системи цього важливого виду таємної інформації, охорони класифікованої інформації НАТО та ЄС в Україні.

Ключові слова: державна таємниця, засекречування інформації, ЄС, історіографія, класифікована інформація, НАТО, органи державної влади, охорона державної таємниці, секретна інформація.

Modern Ukrainian historiography on the problems of protecting state secrets in Ukraine (1991–2025)

Anatolii Huz,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Head of the Department of Information Protection with Limited Access,

National Academy of Security Service of Ukraine

Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1531-5043>

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of modern Ukrainian historiography concerning the problems of protecting state secrets in the period of 1991–2025.*

The research methodology is based on the historical-typological method. Its application in the article enabled the classification of scientific works on the problems of protecting state secrets into specific areas, as well as their systematization. The study also employed the historical-comparative method to analyze the evolution of researchers' views on these problems.

The article analyzes the work of Ukrainian researchers dedicated to current issues of ensuring the protection of state secrets and systematizes their contributions. Furthermore, the evolution of scientific views, approaches, and directions regarding these problems is traced chronologically. The analysis was conducted on scientific works that served as the foundation and determined the subsequent methodology for research on this issue within domestic historical science.

The scientific novelty lies in the substantiation of the historiographical direction of research – the protection of state secrets – and in the identification and definition of its key researchers within the specified chronological framework. The study also classified and systematized the main areas of scientific research concerning the protection of state secrets. The conclusions demonstrate that the historiography of protecting state secrets encompasses the following research areas: the organizational principles of secret office management, the permitting and admission procedures, its technical and cryptographic protection, criminal, administrative, and organizational-legal regulation of protecting state secrets, the history of protecting state secrets and the institutions responsible for its provision, the genesis of the system of this important type of secret information, and the protection of classified information of NATO and the EU in Ukraine.

Keywords: *State secret, classification of information, EU, historiography, classified information, NATO, state authorities, protection of state secrets, secret information.*

Постановка проблеми. Висвітлення питань історії дослідження й еволюції наукових поглядів з проблем охорони державної таємниці тривалий час було пріоритетом відомчої науки і досліджувалося представниками наукової школи органів державної безпеки або тими, хто працював у структурі суб'єктів режимно-секретної діяльності. Значна кількість публікацій на цю тематику виходила та виходить у недоступних для широкого кола наукових виданнях, що мають гриф обмеження доступу. Саме тому наше дослідження буде спрямоване на аналіз наукових праць, що містять відкриту інформацію з проблем державної таємниці. Крім цього, актуальність історіографічного аналізу окресленої тематики зумовлена необхідністю систематизації наукового доробку сучасних вітчизняних дослідників, осмислення еволюції підходів до вивчення проблем охорони державної таємниці в Україні, а також виявлення наявних прогалин й окреслення перспектив подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельною базою проведених досліджень стали ухвалені в 90-х роках ХХ ст. нормативно-правові акти, що були покликані врегулювати цю сферу. Це, насамперед, Закони України «Про інформацію» (2 жовтня 1992 року) [1], «Про державну таємницю» (21 січня 1994 року) [2], «Про доступ до публічної інформації» (13 січня 2011 року) [3]. Вони стали першими законодавчими актами, що унормували питання охорони державної таємниці в Україні. Маємо зауважити, що в радянську добу не існувало закону, який би регулював сферу державної таємниці, а усі відносини у цій царині будувалися на основі підзаконних нормативних актів. У контексті нашого дослідження варто також згадати про міжнародні договори, а також Звід відомостей, що становлять державну таємницю, редакцій 1995 [4], 2001 [5], 2005 [6], 2020 рр. [7], та

«Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02 жовтня 2003 р. № 1561-12 [8], які впорядкували відносини в галузі охорони державної таємниці. Наразі відсутня цілісна праця, яка б акумулювала всю історіографію охорони державної таємниці. Наявні лише наукові дослідження, що характеризують окремі напрями цієї проблеми. Аби провести системне вивчення окресленої тематики, ми вдалися до характеристики наукового доробку вчених у порядку виходу їхніх робіт у світ. Цей аналіз представлено в основній частині нашої статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблем охорони державної таємниці в Україні активно розпочалися на початку 90-х років XX ст. Вони були викликані передусім змінами у законодавстві, потребою створення нових нормативно-правових актів, які б регулювали сферу державної таємниці, та необхідністю позбавлення від застарілої радянської системи у цій царині. Нові політичні реалії, у яких опинилася Україна після проголошення незалежності, вимагали переходу від тоталітарних методів охорони державної таємниці, що були спрямовані на тотальне засекречування інформації та цензуру, до демократичних і кращих євроатлантичних практик. Усе це спонукало вчених до наукових досліджень, аби усунути нагальні проблеми, які існували у цій сфері.

Маємо констатувати, що в новітній історії України чимало досліджень присвячено проблемам охорони державної таємниці. У 1991–2025 рр. вітчизняними дослідниками підготовлено низку праць, де подано характеристику різних аспектів охорони державної таємниці.

Усе ж, попри зростання зацікавленості до цієї тематики та значної кількості наукових публікацій, у яких розглянуто різні питання охорони державної таємниці, історіографія цієї проблеми наразі залишається

фрагментарною та нерівномірно опрацьованою. Значна кількість досліджень зосереджена на нормативно-правових актах або окремих специфічних питаннях забезпечення охорони державної таємниці, не пропонуючи цілісного бачення еволюції наукових підходів і методологічних трансформацій у вивченні цієї проблематики. Саме аналіз цих публікацій дасть можливість комплексно представити сучасні погляди на дослідження цієї проблеми. Варто зауважити, що наукові пошуки цієї тематики репрезентовані представниками історичних, правових наук і дослідниками сектору безпеки та оборони. За цей період підготовлені дисертації, наукові статті, монографії, навчальні посібники, підручники з проблем охорони державної таємниці. Проте дотепер недостатньо розробленою залишається проблема систематизації історіографії проблем охорони державної таємниці як самостійного напрямку наукових досліджень. В історичній літературі донині бракує узагальнювальних праць, які б комплексно на міждисциплінарному рівні висвітлили дослідження проблем охорони державної таємниці.

Формування цілей статті (постановка завдання). З огляду на викладене, метою пропонованої наукової статті є комплексний історіографічний аналіз наукових досліджень з проблем охорони державної таємниці в Україні у 1991–2025 рр.

Для досягнення поставленої мети визначені такі завдання:

- здійснити систематизацію основних праць українських дослідників, присвячених проблемам охорони державної таємниці;
- розкрити еволюцію наукових поглядів, підходів і напрямів на проблеми забезпечення охорони державної таємниці та методологію їх вивчення у вітчизняній історичній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження генези системи охорони державної таємниці України на різних етапах її розвитку розпочалися одразу після проголошення незалежності України. Інтерес до цієї тематики був викликаний, насамперед, відходом від радянської тоталітарної

системи і пошуками нових моделей розвитку структури охорони державної таємниці. Зокрема, на початку 90-х років XX ст. у науковий світ вийшла низка наукових праць українського дослідника історії спеціальних служб України В. Сідака [9]. У цих дослідженнях автор чи не вперше у вітчизняній історіографії зверну увагу на питання здобуття й охорони важливої таємної інформації в Українській гетьманській державі та Запорізькій Січі.

Аналізуючи діяльність українських спеціальних служб України в добу Центральної Ради, Української Держави гетьмана П. Скоропадського, Директорії УНР, ЗУНР, В. Сідак зосередився на висвітленні питань охорони таємної інформації цими службами [10]. Однією з причин поразки Української революції 1917–1921 рр. автор убачав у відсутності належно організованих державних органів, які б відповідали за обіг й охорону таємної інформації, а також відсутності механізмів і нормативно-правового її регулювання.

У 2005–2006 рр. з'явилися дослідження, присвячені аналізу еволюції системи охорони державної таємниці. О. Ботвінкін, С. Князєв, О. Колеснік в аналітичному огляді зробили спробу відтворити становлення системи охорони державної таємниці в Україні в різні історичні періоди [11].

Особливості діяльності органів державної влади радянської України, що відповідали за охорону державної таємниці, розглянув у своїх наукових працях О. Ботвінкін [12, 13]. Основну увагу автор зосередив на органах захисту секретної інформації в радянській Україні у 1918–1928 рр. У них дослідник відзначає, що за короткий час радянська влада створила дієві механізми охорони секретної інформації. Проте автор залишив непоміченими питання причин такої уваги до цієї тематики з боку органів радянської влади. А вона, на наш погляд, криється не у бажанні побудувати ефективну систему охорони таємної інформації на принципах професійності, фаховості та неупередженості, а, найімовірніше, – у необхідності позбавлення доступу до інформації про протиправні тоталітарні заходи більшовицької влади, які

вчинялися проти власного народу. Дієвий механізм було знайдено у тотальному засекречуванні інформації та пануванні всеосяжної цензури.

Охороні секретної інформації, що існувала в добу Руської держави, присвячене дослідження С. Князева [14]. Автор присвятив його висвітленню питань зберігання важливих документів. Оскільки їх кількість зростала, дослідник робить висновок про те, що необхідність їхнього надійного збереження зумовила потребу в організації відповідних умов, які б забезпечували їх охорону, унеможливлювали заволодіння ними в процесі користування, що сприяло створенню перших режимних заходів із забезпечення охорони важливих відомостей.

На початку ХХІ ст. з'являються дисертаційні дослідження, присвячені регламентації нормативного забезпечення охорони державної таємниці. Серед них варто відзначити наукову працю А. Благодарного, який дослідив ключові проблеми адміністративної відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю, які були характерні у 2005-2006 рр. [15].

Також у цей період з'являється дослідження В. Ворожка, В. Шлапаченка та О. Шамсутдінова, що продовжило розвивати тематику еволюції охорони державної таємниці [16]. Особливу увагу вчені приділили питанням становлення та розвитку кримінально-правової охорони державної таємниці. Основний акцент було зроблено на питаннях кримінальної відповідальності за розголошення секретної інформації. Дослідниками проаналізовано досвід притягнення до відповідальності за розголошення відомостей, які становили державну таємницю, на матеріалах нормативних актів ХVІ – початку ХХ ст.

У 2008 р. у науковий світ вийшло одне з перших монографічних досліджень, присвячених історії охорони державної таємниці в Україні. Воно було підготовлене О. Ботвінкіним, В. Шлапаченком, В. Ворожком, А. Пашковим [17]. Ця наукова праця стала продовженням раніше підготовленого цими авторами наукового огляду, значно розширивши його

зміст [11]. У монографії науковці зосередилися на висвітленні проблем організаційно-правового забезпечення охорони державної таємниці та основних етапах діяльності органів державної влади, що відповідали за охорону секретної інформації в Україні в різні історичні періоди. Особливу увагу автори приділили аналізу діяльності радянських органів охорони державної таємниці. Як і попередні дослідження, нова праця, запропонована цим авторським колективом, зосереджена на розгляді ефективності радянської системи охорони державної таємниці без достатнього аналізу її причин.

Варті уваги наукові розвідки цього періоду, у яких їхні автори вивчають окремі питання регулювання відносин у сфері охорони державної таємниці й аналізують, серед іншого, ефективність системи охорони державної таємниці [18]. Зокрема, О. Архипов та В. Ворожко своє дослідження присвятили актуальним проблемам удосконалення нормативно-правової бази та практичних аспектів засекречування інформації в Україні [19].

У 2010 р. з'явилося наукова праця, присвячена питанням охорони державних секретів і становленню Державного комітету України з питань державних секретів та технічного захисту інформації. Її авторами були Й. Мастяниця, Л. Шиманський, О. Олійник, В. Ворожко [20]. У цьому дослідженні науковці розглянули історико-правові аспекти охорони державної таємниці від проголошення незалежної Української держави до 1999 р., коли було припинено діяльність Держкомсекретів, який із 1993 до 1999 р. виконував функції спеціального уповноваженого державного органу у сфері охорони державної таємниці. Саме на висвітленні результатів діяльності цього органу зосереджуються автори, відзначаючи, що Держкомсекретів стояв біля витоків формування вітчизняної системи охорони державної таємниці.

У 2011 р. з'явилося ще одне цікаве монографічне дослідження за авторства О. Архипова та О. Муратова. У ньому науковці запропонували визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення інформації, що охороняється державою [21]. У монографії

автори дійшли висновку, що головною ознакою, за якою відомості виключаються із вільного доступу, є можлива шкода національній безпеці внаслідок їхнього неконтрольованого поширення. У представленому виданні вони висвітлили саме проблему обґрунтування такої шкоди та запропонували можливі шляхи її розв'язання.

О. Корченком, С. Казмірчуком, Ю. Дрейсом у представлений у 2012 р. науковій статті запропоновано метод аналізу й оцінки розміру можливої шкоди національній безпеці держави у сфері охорони державної таємниці [22]. У цій публікації проведено детальний аналіз проблеми та розроблено метод оцінки величини кількісних і якісних параметрів можливої шкоди національній безпеці держави у разі розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, або втрати матеріальних носіїв секретної інформації.

У 2012 р. була підготовлена ще одна монографічна праця, присвячена історії охорони державної таємниці, що стала одним із перших в українській історіографії комплексним дослідженням історії охорони державної таємниці з часів існування Руської держави й до 1999 р. [23]. Її автори – В. Ворожко, Б. Бернадський й О. Ботвінкін – зосередилися на узагальненні досвіду нормативно-правового забезпечення й організаційно-практичної діяльності державних органів у сфері охорони державної таємниці в Україні у зазначений історичний період. Вони дослідили особливості охорони таємниць у Запорізькій Січі та в Українській Гетьманській державі, у період боротьби за українську національну державу 1917–1921 рр., а також радянську систему охорони державної таємниці у 1922–1991 рр. Водночас варто зауважити, що це монографічне дослідження лише частково розвивало джерельну базу і новизну проблем охорони державної таємниці, адже його композиція нагадує попередні наукові розвідки цих авторів.

В. Шлапаченко у своєму дослідженні розкрив питання удосконалення правового регулювання державної таємниці в Україні [24]. Автор проаналізував прогалини в законодавстві, що існували у 2013 р., та, зокрема,

запропонував чіткіше визначення критеріїв віднесення інформації до таємної, обмеження необґрунтованої секретності та гармонізацію норм із європейськими стандартами інформаційної безпеки та захисту прав людини.

Значний інтерес представляє монографічне дослідження О. Розвадовського, яке вийшло у 2014 р. й присвячене питанням охорони державної таємниці та службової інформації [25]. Автор комплексно представив діяльність Служби безпеки України як спеціального уповноваженого державного органу у сфері охорони державної таємниці та специфіку її контрольних функцій у цій царині.

У 2016 та 2017 р. з'являються наукові розвідки О. Семенюка на різну тематику, що стосується сфери державної таємниці. У своєму дослідженні автор розглянув процедури віднесення інформації до державної таємниці в Україні у порівнянні із закордонним досвідом [26]. У науковій праці О. Семенюк охарактеризував роль державних експертів з питань таємниць під час засекречування інформації та зіставив процедури гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами. Автор приходить до висновку про необхідність удосконалення процедури засекречування через чіткіше визначення критеріїв шкоди національній безпеці та посилення громадського контролю за процесом засекречування.

Крім цього, О. Семенюк здійснив аналіз історії дослідження та еволюції наукових поглядів на забезпечення діяльності з охорони державної таємниці, нормативної бази та сформованої практики. За результатами цього дослідження він виділив дев'ять основних напрямів досліджень проблем охорони державної таємниці, вивченню яких присвятили свої роботи українські науковці [27]. Зазначену класифікацію варто оцінювати як одну з перших спроб комплексного представлення історіографії проблеми охорони державної таємниці. Проте варто зауважити, що автор піддав аналізу лише окремі наукові погляди на проблеми охорони державної таємниці.

Непоміченими залишилися низка досліджень, які розвивають погляди на досліджувані нами проблеми.

Заслуговує на увагу й монографічне дослідження цього автора, присвячене кримінально-правовим та кримінологічним аспектам охорони державної таємниці [28], де на основі комплексного аналізу проаналізовано процес розвитку кримінального законодавства про відповідальність за злочини у сфері охорони державної таємниці. О. Семенюком у зазначеній монографії також здійснено системно-правовий аналіз приписів Особливої частини Кримінального кодексу України, де предметом злочину є державна таємниця, та розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства в частині охорони інформації з обмеженим доступом; визначено об'єктивну та суб'єктивну зумовленість протиправної поведінки у сфері охорони державної таємниці; встановлено мотивацію злочинів у сфері охорони державної таємниці та її детермінанти, за результатами чого розроблено кримінологічний портрет особи, що вчиняє такі злочини; досліджено традиційні та нові загрози, які суттєво впливають на кримінологічну ситуацію у сфері охорони державної таємниці; сформульовано основні принципи, напрямки та шляхи вдосконалення системи охорони державної таємниці [28].

О. Морозова, досліджуючи питання правової охорони державної таємниці в Україні, дійшла висновку, що на 2017 рік в Україні було створено національну систему охорони державної таємниці, яка загалом відповідала вимогам часу. Чинним законодавством визначено правовий статус державної таємниці та перелік відомостей, які належать до цього виду інформації з обмеженим доступом, розподілено повноваження усіх органів, що забезпечують охорону цього найважливішого виду інформації, встановлено відповідальність за її розголошення. У міністерствах, на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, де циркулює державна

таємниця, створено відповідні режимно-секретні органи, на які покладено функції захисту державної таємниці [29].

Проблеми реформування системи охорони державної таємниці в Україні досліджував С. Болдир [30, 31]. Проаналізувавши систему охорони державної таємниці, яка існувала станом на 2017 рік, він спрогнозував перспективи окремих аспектів її реформування. Крім цього, науковець запропонував перегляд функціонування дозвільного порядку провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею, допускної системи, а також окремих питань інженерно-технічного захисту інформації на засадах демократичних європейських країн-членів Організації Північноатлантичного альянсу.

Автор пропонованої статті також у 2020–2025 рр. зосереджував свої наукові пошуки на дослідженнях різноманітних проблем охорони державної таємниці. Приділяв увагу актуальним питанням охорони інформації з обмеженим доступом у НАТО та в Україні в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ ст. [32]. У цьому дослідженні він доводить, що в Україні створено належну систему охорони інформації з обмеженим доступом, яка надходить від установ НАТО, достатньо надійно зберігаються матеріальні носії інформації Альянсу, відпрацьовано механізм видачі сертифікатів особистого допуску. У межах Договору про безпеку між Урядом України та НАТО від 1995 р. створено гнучку та розгалужену загальнодержавну мережу реєстрації документів Альянсу, його суб'єктів реєстрації інформації. Також запропоновано у контексті розв'язання завдань реформування системи охорони державної таємниці з урахуванням досвіду країн – членів НАТО та ЄС доопрацювання проекту Закону України «Про безпеку класифікованої інформації». Адже саме цей новий нормативний акт має визначити правові й організаційні засади функціонування державної системи безпеки класифікованої інформації.

Крім цього, вченим були висвітлені результати співробітництва Служби безпеки України з НАТО у 1991–2023 рр. [33]. У дослідженні проведено аналіз

результатів співробітництва безпекових інституцій у зазначений період. Визначено, що взаємодія між організаціями здійснювалася в межах Цільових планів Україна – НАТО та Річних національних програм з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору, а також у форматі створених спільно із представниками країн – членів Альянсу робочих груп. Також науковцем проаналізовано Угоду про безпеку між Урядом України і НАТО й Адміністративні домовленості щодо охорони інформації з обмеженим доступом між урядом України й Організацією північноатлантичного договору, що стали ключовими документами, які визначили механізми обміну інформацією з обмеженим доступом між Альянсом та Україною. Автором досліджено також участь СБ України у роботі Спільної робочої групи Україна – НАТО з оборонної реформи.

Пізніше науковцем було опубліковано ще одну працю на цю тематику, у якій розглянуто еволюцію охорони інформації з обмеженим доступом НАТО та ЄС в Україні у 90-х роках XX ст. – першій чверті XXI ст. До того ж у дослідженні проаналізовано низку нормативно-правових актів, укладених між НАТО, ЄС та Україною у сфері охорони інформації з обмеженим доступом [34].

Крім того, дослідник вивчав особливості охорони таємної інформації в Українській повстанській армії у 40-х роках XX ст. [35]. У цьому науковому дослідженні розкрито специфічні форми та методи охорони таємної інформації в Українській повстанській армії. Зокрема, проаналізовані вироблені учасниками повстанського руху специфічні методи ведення секретного діловодства, виготовлення та доставки таких документів, а також їхнього зберігання.

Заслуговують на увагу й наукові розвідки автора, які вперше присвячені висвітленню основних віх становлення Зводу відомостей, що становлять державну таємницю України у 1991–2024 рр. У них з'ясовано, що з 1991 до

2024 р. в Україні було прийнято чотири редакції цього документа – у 1995, 2001, 2005 та 2020 рр. [36].

Учений також досліджував особливості становлення режимно-секретних органів (РСО) в Україні у 1991–2024 рр. Він зосередив свою увагу на аналізі нормативно-правових актів, що визначили принципи діяльності РСО та їхню діяльність у сфері охорони державної таємниці. Науковець довів, що у 1991–2024 рр. спостерігається зменшення кількості цих установ, що стало наслідком демократизації суспільства та скорочення військово-промислового комплексу, у якому вони переважно і зосереджувалися [37].

Питанням правового регулювання охорони державної таємниці та класифікованої інформації в деяких державах ЄС і НАТО присвячене дослідження О. Федорченко [38]. Учений охарактеризував зміст й особливості обігу класифікованої інформації, визначив складові системи охорони державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом. Також ним було узагальнено кращі практики зарубіжного досвіду нормативного забезпечення охорони державної таємниці в окремих країнах-членах НАТО та ЄС (Німеччини, Хорватії, Естонії).

Заслужують на увагу сучасні праці дослідника історії охорони державної таємниці В. Ворожка. У своїй науковій статті автор приділив увагу особливим відділам і довів, що саме ці підрозділи більшовицьких органів державної безпеки відповідали за контррозвідувальне забезпечення та режим секретності у радянських військових формуваннях [39].

Звертає на увагу і дослідження Д. Денищука, що присвячене адміністративно-правовій охороні державної таємниці в Державній виконавчій службі України [40]. У цій науковій праці автор поділив науковий доробок фахівців з проблем охорони державної таємниці на два наукові напрями. Перший – суто за тематикою дослідження – розвиток та функціонування пенітенціарної системи й Державної кримінально-виконавчої служби України, другий – охорона державної таємниці та інформаційної

безпеки. Також Д. Денишук охарактеризував і доробок науковців, які представляли класифіковані ним напрями досліджень.

Варто також згадати ще одну працю, підготовлену у 2024 р. фахівцями дослідницької служби Верховної Ради України, де було здійснено аналіз порівняльного законодавства щодо правового регулювання охорони державної таємниці та класифікованої інформації в окремих державах-членах НАТО. Дослідники в аналітичній записці розкрили: поняття, зміст та особливості обігу класифікованої інформації; складові системи охорони державної таємниці та іншої інформації з обмеженим доступом, особливості надання, переоформлення та скасування допуску й доступу до державної таємниці; маркування класифікованої інформації; питання відповідальності за розголошення державної таємниці або класифікованої інформації. Цей аналіз побудований на узагальненні кращих практик держав-членів НАТО та ЄС. Зокрема, проаналізовано законодавство семи країн: Великої Британії, Франції, Німеччини, Польщі, Естонії, Хорватії та Чехії [41]. Це одне з перших ґрунтовних порівняльних аналітичних досліджень щодо охорони державної таємниці та класифікованої інформації, матеріали якого сприяють розвитку вітчизняного законодавства у цій сфері.

Питання правового регулювання охорони класифікованої інформації та державної таємниці в державах-членах НАТО та в Україні, політика управління такою інформацією, базові принципи і мінімальні стандарти НАТО, стан і перспективи узгодження системи охорони державної таємниці з політикою безпеки НАТО представлені у комплексному дослідженні Parliamentary Centre та Лабораторії законодавчих ініціатив, проведеному у 2025 р. [42]. Цей аналітичний документ підготовлено в межах проєкту «Парламентська підзвітність сектору безпеки в Україні» й ґрунтується на досвіді охорони класифікованої інформації НАТО та ЄС.

За результатами наукових досліджень окресленої нами проблематики було підготовлено й низку науково-методичних видань з питань охорони

державної таємниці, які використовуються для забезпечення освітнього процесу закладів вищої освіти.

Перша спроба узагальнити напрацювання науковців з питань захисту інформації з обмеженим доступом у навчальному виданні була зроблена авторським колективом під керівництвом професора В. Сідака [43]. Навчальний посібник «Організаційно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом» акумулював найкращі на той час механізми регулювання різних видів таємної інформації. Правове регулювання одного з найважливіших видів таємної інформації – державної таємниці – займало у ньому ключову роль.

А. Гуз у 2007 р. представив видання «Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу». У ньому автор охарактеризував напрацьований на той час досвід захисту інформації з обмеженим доступом в Україні та провідних країнах світу, який і був презентований у навчальному посібнику [44]. Це було одне з перших видань в Україні, що характеризувало вітчизняний та зарубіжний досвід охорони державної таємниці. Крім цього, у посібнику розглянуті питання становлення інститутів та нормативно-правових актів, що регулювали проблеми охорони державної таємниці України в різні історичні періоди її становлення.

У 2011 р. авторським колективом за загальною редакцією Є. Скулиша підготовлено підручник «Організація захисту інформації з обмеженим доступом» [45]. Це було перше видання, що комплексно розкрило питання захисту інформації з обмеженим доступом і надало чітке уявлення здобувачам вищої освіти про правове регулювання відносин у цій сфері. У ньому також охарактеризовано порядок організації захисту різних видів інформації з обмеженим доступом, зокрема й одного з найважливіших видів таємної інформації – державну таємницю.

С. Князєвим у 2012 р. підготовлено навчальний посібник, присвячений специфічним питанням охорони державної таємниці – спеціальному

діловодству [46]. Саме в цій праці автором розглянуто загальні особливості розвитку, становлення й організації діловодства з обмеженим доступом в Україні з часів існування середньовічної Руської держави і до кінця XX ст. Ще одна праця цього автора на подібну тематику видана у 2022 р. й розглядає особливості розвитку, становлення та організації спеціального діловодства в державній установі [47].

У 2017 р. авторським колективом у складі А. Гуза, І. Касперського, С. Князева, О. Солодкої, Є. Тищенко, Т. Ткачука, В. Шлапаченка було підготовлено навчальний посібник «Охорона державної таємниці в Україні» [48]. У ньому висвітлено питання становлення системи охорони державної таємниці в Україні, віднесення інформації до державної таємниці, дозвільний і допускний порядок, кримінально-правові та адміністративні заходи у сфері державної таємниці, а також проаналізовано законодавство з питань охорони державної таємниці в зарубіжних країнах. Зазначена праця призначена для здобувачів вищої освіти, які навчаються на спеціальностях «національна безпека» та «державна безпека».

У контексті нашого дослідження варто згадати ще один посібник, який побачив світ у 2018 р. й присвячений проблемам організаційно-правових засад захисту інформації з обмеженим доступом. Авторами цієї праці були: А. Гуз, І. Касперський, С. Князєв, Д. Савченко, С. Семчишина, Т. Ткачук, О. Тугарова, О. Шепета [49]. Увагу науковців приділено питанням організаційно-правових засад захисту інформації з обмеженим доступом, зокрема найважливішого виду таємної інформації – державної таємниці. У посібнику поєднано розгляд загальнотеоретичних засад регулювання інформації з обмеженим доступом з технічним захистом такої інформації в інформаційно-комунікаційних системах. Крім цього, автори дослідили еволюцію системи захисту інформації з обмеженим доступом та розкрили питання юридичної відповідальності у сфері обігу такої інформації.

Також варто відзначити ще дві праці, які були підготовлені й опубліковані у 2018 та 2019 рр.: «Іноземний досвід правового регулювання охорони державної таємниці» [50] та «Міжнародне співробітництво у сфері охорони державної таємниці» [51], що спрямовані на висвітлення питань зарубіжного досвіду охорони державної таємниці. Авторські колективи, які підготували ці видання, розкрили та порівняли зарубіжний досвід охорони державної таємниці й запропонували шляхи його запровадження у національну систему охорони державної таємниці.

Групою авторів (А. Супруненко, І. Башта, А. Лисеюк, К. Свіріна) у 2020 р. було видано навчальний посібник, у якому на основі нормативно-правових актів викладені питання організаційно-правових засад охорони державної таємниці в Україні [52]. Він зорієнтований на абітурієнтів, які мають намір вступати на навчання до закладів вищої освіти, які займаються правоохоронною діяльністю.

Дослідження проблем охорони державної таємниці, одного з найважливіших видів таємної інформації, продовжують динамічно розвиватися вітчизняними дослідниками. Варто наголосити, що в окреслений нами період змінювалися не лише теми, а й підходи до вивчення проблем охорони державної таємниці: від нормативно-описового до міждисциплінарного, від відомчого до ширшого, наукового, від національного до євроатлантичного.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що від проголошення Україною незалежності в 1991 р. й до 2025 р. тема охорони державної таємниці була і залишається об'єктом наукових пошуків вітчизняних дослідників, представників різних галузей знань. У пропонованому дослідженні зроблено спробу систематизації основних праць українських вчених, присвячених проблемам охорони державної таємниці. З огляду на проведену роботу маємо підстави стверджувати, що впродовж 1991–2025 рр. сформовано історіографічний напрям досліджень – охорона державної таємниці, –

представниками якого є дослідники, чий доробок було вивчено та проаналізовано у нашій статті.

Крім цього, у нашому дослідженні у хронологічній послідовності представлено еволюцію наукових поглядів і підходів до проблем забезпечення охорони державної таємниці в Україні сучасних українських учених у період з 1991 до 2025 рр. Аналізу піддані наукові праці, які сформували основу і визначили подальшу методологію досліджень цієї проблеми у вітчизняній історичній науці.

Класифікацію наукових праць у дослідженні проведено за цільовим призначенням і характером роботи. Зокрема, у статті їх розділено на фундаментальні, прикладні та науково-методичні.

За цей період сформувалися кілька напрямів наукових досліджень проблем охорони державної таємниці, що віддзеркалюють структуру законодавства про державну таємницю.

Основний напрямок, на якому зосередилися українські дослідники проблем охорони державної таємниці, – це аналіз окремих аспектів забезпечення охорони державної таємниці, а саме організаційних засад секретного діловодства, дозвільного та допускнуго порядку, технічного та криптографічного її захисту. Представниками цього напрямку є такі науковці: О. Архипов, С. Болдир, І. Бородавко, Ю. Дрейс, С. Казмірчук, О. Корченко, С.Князєв, О. Муратов, О. Розвадовський та ін.

Нами також виявлено, що значна кількість робіт присвячена висвітленню проблем кримінально-, адміністративно- й організаційно-правового регулювання охорони державної таємниці. Послідовниками цього напрямку є: А. Благодарний, Д. Денищук, О. Морозова, О. Розвадовський, О. Семенюк, О. Шамсутдінов, В. Шлапаченко та ін.

Науковці обох напрямів здійснювали та здійснюють прикладні дослідження.

Особливо варто виокремити напрям досліджень, де розкрито питання історії охорони державної таємниці та інституцій, відповідальних за її забезпечення, а також генези системи цього важливого виду таємної інформації. Цей напрям представлений дослідженнями таких учених, як: Б. Бернадський, О. Ботвінкін, В. Ворожко, А. Гуз, О. Колеснік, С. Князев, Й. Мастяниця, О. Олійник, А. Пашков, В. Сідак, В. Степанков, Л. Шиманський, В. Шлапаченко та ін.

З'ясовано, що на початку ХХІ ст. з'являється новий напрям дослідження, пов'язаний із вивченням досвіду охорони класифікованої інформації НАТО та ЄС і його імплементації в українське законодавство, яке регулює сферу обігу інформації з обмеженим доступом та практику діяльності органів, які забезпечують охорону такої інформації в Україні. Активно працюють над розробкою цього напрямку С. Болдир, А. Гуз, Т. Ткачук, О. Федорченко та ін.

Вчені, що представляють зазначені напрями, проводять фундаментальні дослідження.

Усі класифіковані напрями впродовж досліджуваного у статті періоду активно розглядалися вітчизняними вченими. Найбільше наукових праць присвячено питанням становлення системи охорони державної таємниці, а також її організаційно-правовим засадам. Меншою мірою вивчені питання технічного та криптографічного захисту такої інформації і насамперед тому, що значна кількість таких праць мають грифи секретності. Пріоритетним для наступних досліджень є напрямки, пов'язані з імплементацією досвіду охорони класифікованої інформації в українські реалії.

Необхідно також підкреслити, що відмежування представлених вище історіографічних напрямів один від одного здійснювалося за предметом і проблемним полем дослідження з урахуванням хронологічного контексту.

Крім цього, варто констатувати, що сучасна вітчизняна історіографія охорони державної таємниці представлена низкою науково-методичних праць, які підготовлені за результатами наукових досліджень і

використовуються в освітньому процесі закладів вищої освіти з метою підготовки фахівців для сфери національної безпеки та оборони. Значний внесок у підготовку науково-методичних праць зробили: І. Башта, С. Болдир, А. Гуз, І. Касперський, С. Князєв, А. Лисеюк, Т. Ткачук, К. Свіріна, В. Сідак, Є. Скулиш, А. Супруненко та ін.

Визначені напрями наукових досліджень не є вичерпними й можуть розвиватися у контексті реформування системи охорони державної таємниці й ухвалення нового законодавства про класифіковану інформацію.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про інформацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20180805#Text> (дата звернення: 09.01.2026).
2. Закон України Про державну таємницю. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/ed20180805#n26> (дата звернення: 09.01.2026).
3. Закон України Про доступ до публічної інформації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17/ed20180805#Text> (дата звернення: 09.01.2026).
4. Звід відомостей, що становлять державну таємницю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0278-95/ed20010322#Text> (дата звернення: 09.01.2026).
5. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Голови СБ України № 52 від 01.03.2001, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 березня 2001 року № 264/5455. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/208838___514611 (дата звернення: 09.01.2026).
6. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом СБ України № 440 від 12.08.2005,

zareestrovaniy v Ministerstvi yustitsii Ukrainy 17 serpnia 2005 roku № 902/11182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05#Text> (data zvernennia: 09.01.2026).

7. Pro zatverdzhennia Zvodu vidomостей, sho stanovlyat derzhavnu taemnytsiu, zatverdzhений наказом СБ України № 383 від 23.12.2020, zareestrovaniy v Ministerstvi yustitsii Ukrainy 14 sichnia 2021 roku № 52/35674. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (data zvernennia: 09.01.2026).

8. Vityag z Porядku organizatsii ta zabezpechennia rezhimu sekretnosti v organakh derzhavnoi vlady, organakh misceвого samovryaduvannia, na pidpriemstвах, v ustanovakh i organizatsiakh. *Zbirnyk normativno-pravovykh aktiv Ukrainy u sferi oхорони derzhavnoi taemnytsi ta konfidentsiinoi informatsii, sho e vlasnistiu derzhavy*. Kyiv : TOB NikS, 2007. 460 s.

9. Sidak V. S., Stepankov V. S. Z istorii ukrainskoi rozvidky ta kontrrozvidky : narysy. Kyiv : Institut SB Ukrainy, 1994. 201 s.

10. Sidak V. S. Natsionalnyi spetsluzhby v period Ukrain'skoi revoliutsii 1917- 1921 rr. (nevidomi storinky istorii). Kyiv : Akademiya SB Ukrainy, 1998. 395 s.

11. Botvinkin O. V., Knyazev S. O., Kolesnik O. A. Genезis systemy oхорони derzhavnoi taemnytsi na territorii Ukrainy : analitichnyi oglyad. Kyiv : NA SBU, 2005. 88 s.

12. Botvinkin O. V. Stanovlennia organiv zakhystu sekretnoi informatsii v radianskii Ukraini u 1918-1928. *Naukovyy visnyk*. 2005. №22. S.251-255.

13. Botvinkin O. V. Zakhyst sekretnoi informatsii v radianskii Ukraini u 1918-1928 rr. *Universtet: ist.-filosof. zhurnal*. 2006. №1 (9). S36-47.

14. Knyazev S. A. Sekretы Киевской Руси. *V mire spetsluzhb*. 2005. №4(12). S.14-19.

15. Благодарний А. М. Адміністративна відповідальності за порушення законодавства про державну таємницю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. 24 с.

16. Шлапаченко В.М., Ворожко В.П., Шамсутдінов О.В. Становлення та розвиток кримінально-правової охорони державної таємниці в Україні : історичний огляд. Київ : НА СБУ, 2006. 55 с.

17. Ботвінкін О. В., Ворожко В. П., Пашков А. С., Шлапаченко В. М. Історія охорони державної таємниці в Україні : монографія. Київ : НА СБУ, 2008, 155 с.

18. Архипов О. Є., Бородавко І. Т., Ворожко В. П. Оцінювання ефективності системи охорони державної таємниці : монографія. Київ : НА СБУ, 2007. 63 с.

19. Архипов О. Є., Ворожко В. П. Щодо методики реалізації процедури віднесення інформації до секретної. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2008. № 2 (17). С. 11-15.

20. Мастяниця Й. У., Шиманський Л. Є., Олійник О. В., Ворожко В. П. Охорона державних секретів незалежної України : монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2010. 128 с.

21. Архипов О. Є., Муратов О. Є. Критерії визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення інформації, що охороняється державою : монографія. Київ : НА СБУ, 2011. 193 с.

22. Корченко О. Г., Казмірчук С. В., Дрейс Ю. О. Метод аналізу і оцінки величини можливої шкоди національній безпеці держави у сфері охорони державної таємниці. *Захист інформації*. 2012. Том 14. № 3 (56). С. 5–18. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Zi/2012_3/1.pdf (дата звернення: 09.01.2026).

23. Ботвінкін О. В. Ворожко В.П., Бернадський Б. В. Нарис історії охорони державної таємниці в Україні : монографія. Київ : Лазурит-Поліграф. 2012. 186 с.

24. Шлапаченко В. М. Шляхи удосконалення нормативно-правового визначення державної таємниці. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 3 (13). С. 41-44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2013 (дата звернення: 09.01.2026).

25. Розвадовський О. Б. Забезпечення охорони державної таємниці та службової інформації : теоретичний, правовий та організаційний аспекти : монографія : у 2-х ч. Київ : НА СБ України, 2014. Ч. 1. 228 с.; Ч. 2. 284 с.

26. Семенюк О. Г. Порядок віднесення інформації до державної таємниці: порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства, шляхи удосконалення цієї процедури. *Юридична Україна*. 2016. № 3-4. С. 58-64. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=urykr_2016_3-4_11 (дата звернення: 09.01.2026).

27. Семенюк О. Г. Еволюція наукових поглядів на забезпечення діяльності з охорони державної таємниці. *Інформація і право*. 2017. № 1 (20). С. 123–130. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.1\(20\).273026](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.1(20).273026) (дата звернення: 09.01.2026).

28. Семенюк О.Г. Проблеми охорони державної таємниці: кримінально-правові та кримінологічні аспекти : монографія, Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2017. 335 с.

29. Морозова О. О. Правова охорона державної таємниці в Україні. *Науковий часопис. Серія 18. Право*. 2017. № 32. С.101-105. URL: <https://chasopys.law.npu.kiev.ua/nc-32> (дата звернення: 09.01.2026).

30. Болдир С. В. Перспективи реформування системи охорони державної таємниці та службової інформації. *Інформація і право*. 2017. № 4(23). С. 79-85. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.4\(23\).273113](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.4(23).273113) (дата звернення: 09.01.2026).

31. Болдир С. В. Реформування системи охорони державної таємниці:

правові аспекти. *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 112-120. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.1\(24\).273210](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2018.1(24).273210) (дата звернення: 09.01.2026).

32. Гуз А. М. Охорона інформації з обмеженим доступом НАТО та України в 90-х роках ХХ – на початку ХХІ століття. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. Науково-практичний журнал*. 2020. №28-30 (1-3). С.65-76. URL: <https://journals.urau.ua/ispss/article/view/259966> (дата звернення: 09.01.2026).

33. Гуз А. М. Результати співробітництва Служби безпеки України з НАТО у 1991–2023 роках. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Вип.63. 2023. С.30-40. DOI: [https://doi.org/10.31909/26168774.2023-\(63\)-3](https://doi.org/10.31909/26168774.2023-(63)-3) (дата звернення: 09.01.2026).

34. Гуз А. М. Охорона інформації з обмеженим доступом НАТО та ЄС в Україні у 90-х роках ХХ ст. – першій чверті ХХІ ст. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. №16. С.1-18. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18850298> (дата звернення: 09.01.2026).

35. Гуз А. М. Особливості охорони таємної інформації в Українській повстанській армії у 40-х роках ХХ ст. *Волинський літопис*. №30. 2024. С.78-82. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.30.11> (дата звернення: 09.01.2026).

36. Гуз А. М. Звід відомостей, що становлять державну таємницю в Україні (1991–2024): основні віхи становлення. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2025. Випуск 85. Т1. С. 16-21. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/85-1-3> (дата звернення: 09.01.2026).

37. Гуз А. М. Становлення режимно–секретних органів в Україні (1991–2024). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.*

Вернадського. Серія: Історичні науки. 2025. Том 36(75). №1. С.14-19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2025/1.3> (дата звернення: 09.01.2026).

38. Федорченко О. С. Особливості правового регулювання охорони державної таємниці та класифікованої інформації в деяких державах ЄС та НАТО. *Інформація і право*. 2024. №4(51). DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4\(51\).318159](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4(51).318159) (дата звернення: 09.01.2026).

39. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання охорони державної таємниці та класифікованої інформації в окремих державах-членах НАТО. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33107.pdf> (дата звернення: 09.01.2026).

40. Денищук Д. Є. Адміністративно-правова охорона державної таємниці в Державній кримінально-виконавчій службі України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук 12.00.07 : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2024. 24 с. URL: https://cusu.edu.ua/images/autoreferats/2024/Denyschuk/%D0%90reff_%D0%94%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%89%D1%83%D0%BA_%D0%94%D0%84.pdf (дата звернення: 09.01.2026).

41. Ворожко В.П. Червона армія та особливі відділи державної безпеки: протидія шпигунству та захист військових таємниць у 1918–1925 рр. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2024. № 2 (62). С. 139-164. URL: http://resource.history.org.ua/publ/za_2024_2__7 (дата звернення: 09.01.2026).

42. Охорона державної таємниці на шляху євроатлантичної інтеграції. Зелена книга. Київ : Parliamentary Centre та Лабораторії законодавчих ініціатив, 2025.136 с. URL: <https://parlament.org.ua/news/ohorona-derzhavnoyi-tayemnyczy-obgovorennya-zelenoyi-knygy/> (дата звернення: 09.01.2026).

43. Організаційно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом : навчальний посібник/ за заг. ред. В. С. Сідака. Київ : Європейський університет, 2006. 232 с.
44. Гуз А. М. Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2007. 260 с.
45. Організація захисту інформації з обмеженим доступом : підручник/ за заг.ред. Є.Д. Скулиша. Київ: НА СБУ, 2011. 378 с.
46. Князев С.О. Спеціальне діловодство : навчальний посібник. Київ : НА СБУ, 2012. 120 с.
47. Князев С.О. Організація спеціального діловодства в установі : навчальний посібник. Київ : НА СБУ, 2022. 64 с.
48. Охорона державної таємниці в Україні : навчальний посібник/ А.М. Гуз, І.П., Касперський, С.О.Князев та ін. Київ : НА СБУ, 2017. 192 с.
49. Організація захисту інформації з обмеженим доступом : навчальний посібник/ А. М. Гуз, І. П. Касперський, С. О. Князев та ін. Київ : НА СБУ, 2018. 252 с.
50. Болдир С. В., Гуз А. М., Князев С. О., Ткачук Т. Ю. Іноземний досвід правового регулювання охорони державної таємниці : навчальний посібник. Київ : НА СБУ, 2018. 140 с.
51. Гуз А. М., Князев С. О., Ткачук Т. Ю. Міжнародне співробітництво у сфері охорони державної таємниці : навчальний посібник. Київ : НА СБУ, 2019. 91 с.
52. Башта І. І., Лисеюк А. М., Свіріна К. С., Супруненко А. М. Організація охорони державної таємниці в Україні : навчальний посібник. Ірпінь : УДФСУ, 2020. 370 с.